

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2011

Renata Ludinová

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Výchovné styly v rodině a jejich sociální dopady

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Vendula Jašková

Vypracovala:

Renata Ludinová

Brno 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Výchovné styly v rodině a jejich sociální dopady zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použité literatury a v seznamu použitých internetových zdrojů, který je součástí této bakalářské práce. Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

Brno, 18. 4. 2011

.....
Renata Ludinová

Poděkování

Velmi děkuji paní Mgr. Vendule Jaškové za odborné vedení a metodickou pomoc, kterou mi poskytovala v průběhu zpracování mé bakalářské práce.

Renata Ludinová

Obsah

ÚVOD.....	5
1 RODINA.....	7
1.1 Rodina v současné společnosti.....	8
1.2 Funkce rodiny ve výchově.....	11
1.3 Dílčí závěr.....	16
2 VÝCHOVA.....	17
2.1 Typy výchovných interakcí.....	18
2.2 Výchovné styly v rodině.....	21
2.3 Dysfunkční rodinné prostředí.....	26
2.4 Dílčí závěr.....	32
3 SOCIÁLNĚ NEŽÁDOUCÍ JEVY.....	33
3.1 Vymezení problémového chování.....	33
3.2 Charakteristika sociálně patologických jevů.....	36
3.3 Primární prevence sociálně patologických jevů.....	43
3.4 Dílčí závěr.....	47
4 ZÁVĚR.....	48
RESUMÉ.....	50
ANOTACE.....	51
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	52

Úvod

Rodinná výchova je jedním z nejdůležitějších faktorů, která má určující význam při formování osobnosti mladého člověka a pro jeho mravní vývoj. Mladý člověk si má z rodinné výchovy především odnášet do života správný vztah a úctu k základním principům a hodnotám. Neplní-li rodinná výchova takovou funkci, pak nastává větší předpoklad pro vznik rizikového prostředí. Výskyt kriminality je větší u mládeže z rozvrácených rodin. Tak je tomu i u rodin, kde mladistvý postrádá citový vztah, i když po materiální stránce nestrádá.

V současné době přibývá čím dál více rodin s nevhodným prostředím pro výchovu jejich potomků, a to zejména nedostatečnou péčí ze strany rodičů. Je to převážně zapříčiněno dnešní uspěchanou dobou. Rodiče se snaží rodinu zabezpečit především po ekonomické stránce a zapomínají na rodinné vazby, sounáležitost a lásku.

Děti často vyrůstají zcela bez vedení rodičů, vlivem nedostatku času na výchovu ze sociálních důvodů, či naopak přehnanou materiální péčí, kdy dochází k rozmazlování dětí. Tak či tak není dítěti věnována ta správná výchova či péče ze strany rodičů a vlivem toho může u těchto deprivovaných dětí docházet k výskytu patologických jevů, jako je alkohol, drogy, šikana, agrese, záškoláctví a řadě dalších. Současná společnost oprávněně očekává od rodiny pozitivní přínos z hlediska mnohostranného rozvoje základních osobnostních kvalit všech jejích členů.

V bakalářské práci se budu zabývat rodinou jako základním socializačním činitelem, která má primární vliv na formování dítěte a proto je důležité, aby se mu dostalo při výchově kvalitní péče.

Pokusím se o vymezení základních příčin nevhodných stylů výchovy v rodinách, poukážu na to, jaké následky má dysfunkční rodinné prostředí a k jakému problémovému chování to může vést. Je zapotřebí věnovat dnešním rodinám daleko větší pozornost, jak ze strany sociálních pracovníků, tak ze strany státu a to například finanční podporou mladých rodin.

Cílem bakalářské práce bude poukázat na to, jaký vliv na jedince může mít špatná, nebo zanedbaná výchova v rodině. Dále zdůraznit důležitost výchovy v rodinách, jako nástroj prevence sociálně patologických jevů a tím přispívat ke zdokonalování společnosti jako celku. Hlavní metodou při zpracování této bakalářské práce bude obsahová analýza dostupných materiálů, literatury a dalších odborných pramenů. Na základě studia a rozboru těchto odborných pramenů se pokusím vyvodit obecné závěry o výchovných stylech v současném světě.

1 Rodina

Rodinou se rozumí zpravidla malá skupina lidí, která vzniká manželstvím a umocňuje vzájemné soužití mezi oběma manželskými partnery, soužití rodičů a jejich dětí, utváření vztahů mezi příbuznými a vztahů mezi rodinou a společností. Pojem rodina nemusí být chápán vždy stejně. Rozlišujeme například, podle počtu generací žijících pohromadě, rodinu základní tj. společenskou jednotku sestávající se z otce, matky, dětí a rodinu rozšířenou, zahrnující kromě toho prarodiče, strýce, tety a ostatní příbuzné.

Prostor pro odlišení typu rodiny, v níž jedinec vyrůstá jako dítě a kterou sám zakládá, nabízejí pojmy rodina orientační a prokreační. Dále lze hovořit o rodině úplné a neúplné. Z hlediska průběhu socializačního procesu má zásadní význam, do jaké míry se daří rodině vypořádat s funkcemi, které má plnit.

Hovoříme proto o rodině funkční (která přiměřeně plní všechny funkce), afunkční (ve které občas dochází k poruchám v plnění jedné či několika funkcí, které ale nenarušují vážněji život rodiny a zásadně negativně neovlivňují vývoj dítěte) a dysfunkční (dochází k vážným poruchám, vnitřnímu rozkladu rodiny, zásadně je narušován socializační proces dítěte). Vliv kulturních tradic a moderní doby do značné míry ovlivňuje práh soukromého působení a práh odpovědnosti společnosti za výchovu dětí v rodině. Rodina (a její fungování) je do velké míry závislá na společnosti, je spojena s ekonomickými aspekty a hospodářstvím, zaměstnaností, sociální a zdravotní úrovní země, což rovněž do značné míry ovlivňuje její prosperitu a stabilitu.

Různými stránkami života rodiny se zabývá celá řada vědních oborů, ke kterým patří sociologie rodiny, demografie, sociální pedagogika, sociální psychologie, rodinná pedagogika, rodinné právo a další.

1.1 Rodina v současné společnosti

„Rodina je zajisté nejstarší lidskou společenskou institucí. Vznikla kdysi v pradávných dobách, kdy se člověk ještě moc málo podobal tomu, jak se známe dnes“. A vznikla nejen z přirozeného pudu pohlavního, jenž vede k plození a rozmnožování daného živočišného druhu (k tomu ostatně není třeba rodiny), ale především z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat, připravovat pro život. Člověk byl v těch dobách mezi ostatními velkými živočichy velmi nedokonalým tvorem a jeho mládě přicházelo na svět tak málo připravené, že pečovat o ně a chránit je v úzkém intimním společenství ženy a muže a případně dalších blízkých lidí byla prostě životní nutnost, základní podmínka pro jeho přežití“¹.

Podstatou existence a největší smysluplností rodiny je tedy péče o děti a jejich výchova. Existence rodiny je ale také závislá na utvoření domova, tedy před veřejností skrytého soužití jejích členů v podobě bytu nebo domu. Rodina totiž není, jak se někdy zjednodušeně soudí, jenom místem, na kterém se uskutečňuje výchova dorůstající generace. Svými vlivy působí rodina na utváření lidského profilu všech svých členů. Soužitím v rodině se všichni její členové, ať si již uvědomují či nikoliv, dále rozvíjejí, přetvářejí a proměňují.

Tvář současné rodiny poznamenala celá řada důležitých momentů a skutečností:

- Množství funkcí rodiny převzaly jiné sociální instituce. V plné kompetenci rodiny zůstaly pouze některé z nich. Snad proto se někdy ozývají hlasy o její možné krizi, přežití či dokonce konci
- Oblast zakládání rodiny ztrácí svoji ritualizovanou podobu, vytváření manželských rodin je tak provázáno značnou volností. Legalizace partnerského soužití není nutnou podmínkou rodinného života, zvyšuje se podíl rodin založených na soužití partnerů bez uzavření manželství.

¹ MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1. vydání. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6. s. 15

- Snižuje se stabilita rodiny. V posledních desetiletích z řady důvodů objektivních (emancipační proces, nárůst ateismu) i subjektivních (manželské svazky jsou zakládány především na emotivní bázi), dochází k rapidnímu nárůstu rozvodovosti. Přibližně 50 % manželství dnes končí rozvodem, většina rozvádějících se v manželství má děti.
- Mění se celková struktura rodiny. Klesá nejen počet dětí v rodině, ale omezuje se také více generační soužití. Narůstá počet osob žijících v jednočlenných domácnostech.
- Rozvoj zaznamenává antikoncepce a plánované rodičovství. Ubývá "nechtěných" těhotenství, přičemž postoje k umělému přerušení těhotenství jsou značně liberální.
- Prodlužuje se délka života a tím i trvání rodiny po odchodu dětí. Delší je též doba, po kterou žijí rodiče s dětmi ve společné domácnosti. Vzrůstá tak socializační dosah mladé generace na starší příslušníky rodiny.
- K proměnám dochází v organizaci rodinného cyklu. Rodiči se stávají osoby ve vyšším věku, děti se začínají rodit teprve po určité době trvání manželství či partnerského soužití. Prarodiči se tak stávají stále starší osoby, které jsou však vzhledem ke změnám v důchodové praxi velmi často ještě zapojeny do pracovního procesu.
- Zvyšují se nároky na čas rodičů strávený v pracovním procesu, v důsledku toho se zkracuje čas strávený s dětmi a ostatními členy rodiny. Nerespektování dočasných priorit času rodiny je závažné zejména v rodinách s malými a předškolními dětmi. Vedle nedostatku času vyvstává též problém způsobu jeho trávení, problém "kvality času". V této situaci vzniká například otázka užívání médií v současných rodinách.
- Přibývá, jak jsme již uvedli, dvoukariérových manželství v důsledku růstu vzdělanosti a kvalifikovanosti a tím i zaměstnanosti žen.²

Podcenit tuto socializační funkci rodiny ve vztahu ke všem jejím členům a to často příslušníkům několika generací, znamená opomenout jeden z rozhodujících článků, který rozvíjí osobnostní kvality současného občana.

² MATOUŠEK, O., *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vydání. Praha: Slon, 1997. ISBN 80-85850-24-9. s. 61

Pro společnost naší doby jsou příznačné tyto trendy týkající se rodin:

- tendence odkládat sňatky a rození dětí na dobu co nejpozdější,
- tendence ve větší míře zakládat rodinu neformálně, bez legálního sňatku
- zvyšování rozvodovosti,
- pokles ochoty lidí po rozvodu vstupovat do dalšího svazku a mít další děti,
- tendence omezovat počet dětí v rodině, případně nemít děti vůbec,
- prodlužování doby, po kterou děti a rodiče žijí spolu.³

Rodina je institucí ochrany dítěte. Ví se, že když přichází dítě z rodinného prostředí, kde jsou napjaté vztahy mezi otcem a matkou, mívá problémy s učením a celkovou adaptací ve škole. Takže důležitým činitelem, který má vliv na výchovu dětí, je vzájemné spolužití rodičů. Velký vliv mají i vzájemné vztahy mezi sourozenci. Ovšem i ty se odvíjí z velké části od vztahu rodičů navzájem. Na tom, jaké jsou vztahy mezi sourozenci, závisí schopnost dětí přizpůsobit se nárokům a očekávání druhých. Výchovný proces se odvíjí především od vzájemného vztahu rodičů a dětí.

Rodiče například rozhodují o výběru vzdělávací instituce pro své dítě, ovlivňují jeho vztah ke vzdělání vůbec, v některých případech platí školné, významně působí při volbě povolání dětí a podobně.

- rodiče jsou nejdůležitějšími vychovateli, všichni ostatní vychovatelé mohou pouze doplňovat to, čeho ve výchově dosáhli rodiče,
- čas, který věnují rodiče výchově svých dětí, není hodnota, která bude kladně působit sama o sobě, působení této hodnoty závisí od mnohých činitelů kulturní, morální a pedagogické povahy,
- rodiče nejsou odpovědni jen za výchovu svých dětí v rodinném prostředí, ale za jejich výchovu vůbec,
- nejdůležitějším předpokladem úspěšné rodinné výchovy je dobrý společný životní způsob rodičů a dětí,

³ MATOUŠEK, O., *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vydání. Praha: Slon, 1997. ISBN 80-85850-24-9. s. 61

- dobrou výchovu ve volném čase tvoří v podstatě organizace hodnotných příležitostí pro kontakty, zážitky a činnosti dětí a za tuto organizaci nese v první řadě odpovědnost rodina,
- nepřímá výchova je v případě rodiny a dalších institucí, zejména institucí pro výchovu ve volném čase, zpravidla důležitější než výchova přímá, nepřímo vychovávat znamená vytvořit dětem příznivé podmínky, tj. takové, ve kterých získané zkušenosti umožní utváření vlastností mravného, pilného a schopného člověka.⁴

Ne vždy se mezi dítětem a rodiči utvoří harmonický vztah. Rodiče někdy nejsou schopni navázat s dítětem vztah lásky, něžnosti, někdy dítě odmítají, nebo vzniká vztah přílišné lásky s patologickými projevy.

1.2 Funkce rodiny ve výchově

Rodina má ve vyspělých společnostech hlavní odpovědnost za výchovu svých dětí. Tato odpovědnost vychází z historických a kulturních tradic života společnosti a je zakotvená v jejích právních a mravních normách.

V životě rodiny se v pozitivním i negativním smyslu promítají celkové dlouhodobé důsledky výchovy jejich dětí. Od určitého věku dětí nemůže rodina zabezpečit komplexní a multikulturní rozvoj dítěte vlastními silami. Je v tomto směru odkázána na spolupráci s jejími specializovanými institucemi. Škola a ostatní výchovné instituce odpovídají vždy jen za některou dílčí oblast výchovy a ani v těchto případech není jejich parciální odpovědnost zcela autonomní.

Za základní funkce rodiny jsou považovány funkce ekonomicko – zabezpečovací, biologicko – reprodukční, výchovná a funkce odpočinku a regenerace tělesných a duševních sil.

⁴ STŘELEČ, S. *Kapitoly z teorie a metodiky výchovy I.* 1. vydání. Brno: Paido, 1998. ISBN 80–85931–61–3. s. 158

Rodina se jako sociální instituce zkoumá v různých společenských vědách od poloviny 19. století, pohled na rodinu a její funkce se postupně mění. Stejně tak se mění samotná rodina, nezávisle na tom, jak ji ti nebo oni teoretici posuzují. S vývojem společnosti se mění její podstata a ztrácí mnohé tradiční vlastnosti a funkce. Rodinné prostředí především odkazuje svým členům základní souhrn pojmů, plnící úlohu směrnic na životních cestách. Všechna tato poučení mají formu jednoduchých příčinných souvislostí.⁵ Přece jenom si ale rodina uchovává své základní znaky, které Bauman (1965) vyjmenovává:

- rodina je společensky schválená forma trvalého spolužití;
- rodina se skládá z osob, které jsou spojeny krví, manželstvím, adopcí;
- členové rodiny zpravidla bydlí pod jednou střechou;
- členové rodiny mezi sebou spolupracují v rámci společensky uznávaného rozdělení rolí, přičemž jednou z nejdůležitějších úloh je výživa a výchova dětí.

Bauman navazuje na základní znaky rodiny a potom nám ve své knize nabízí definici rodiny a vymezuje její základní funkce (výchovná, ekonomická, biologická, emotivní): rodina je skupina osob spojených svazky manželství, krve či adopce, kteří obvykle bydlí spolu a v rámci skupiny se chovají podle společenské dělby práce a podle společensky vymezených rolí.⁶

- Funkce rodiny:**
- **výchovná,**
 - **ekonomická,**
 - **biologická,**
 - **emoční.**

⁵ BAUMAN, Z. *Sociologie pro každý den*, 1. vydání. Praha: Mladá fronta, Mír, 1965. s. 27

⁶ *Userweb* [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Sociologie výchovy a školy. Dostupné z WWW:<http://www.userweb.pedf.cuni.cz/strop/dokumenty/sociologie_vychovy_a_skoly>.

Tyto funkce se navzájem prolínají a doplňují a nemůžeme je chápat izolovaně a jejich výčet není konečný. Rodina je důležitou institucí s funkcí sociální ochrany svých členů. Každý člen rodiny má v jejím rámci svá práva i povinnosti. Rodina má tedy i funkci socializační. V rodině její členové aktivně i pasivně odpočívají, hovoříme tedy i o funkci rekreační, atd.

Výchovná funkce rodiny

Rodina je významným prostředím výchovy především v předškolním věku dítěte a v období dospívání. Plnění této funkce předpokládá určité podmínky. Musí mít základní materiální podmínky, ale to musí mít i pro plnění ostatních funkcí. Ovšem ne vždy je výchovná úroveň závislá na ekonomickém zabezpečení rodiny, jednotlivé funkce rodiny mohou být zabezpečeny i v ne zcela optimálních materiálních podmínkách. Ke své existenci (podmínky pro život, hru, učení ...) ale základní materiální podmínky musí mít (např. střechu nad hlavou). Rodinný život lze třídit do různých typů, na tomto místě uvedu některé z velkého množství typologie rodiny z pohledu její výchovné funkce:

Výchovná funkce má svoji specifickou podobu v tzv. neúplné rodině. Pro děti je dobrá rodinná atmosféra nejlepší přípravou k založení vlastní rodiny. A tady je přece jenom zvláštní atmosféra. Absence jednoho z rodičů (smrt, rozvod, neschopnost postarat se o rodinu...) může být neuralgickým bodem ve výchově dítěte. O to víc, když chybí matka v předškolním věku dítěte, kdy má dítě velké potřeby citu. Otec jistě matku může nahradit, ale od muže se především očekává, že pro dítě ztělesňuje sílu, autoritu, mužnost. Zvláště u chlapců, pokud chybí otec, je údajně více agresivních a nedisciplinovaných jedinců.⁷

To, že chybí jeden z rodičů, má často vliv i na ekonomickou situaci rodiny. Jeden rodič musí vynaložit úsilí, aby tento nedostatek eliminoval. Samozřejmě mnohdy na úkor toho, že se dostatečně nemůže věnovat dítěti, nemá prostě čas. Ne vždy chybějící rodič musí znamenat, že musí mít dítě horší rodinné podmínky, jak výchovné, tak ostatní z pohledu ostatních funkcí rodiny. Zbýlý rodič v mnohých

⁷ Userweb [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Sociologie výchovy a školy. Dostupné z WWW:<http://www.userweb.pedf.cuni.cz/strop/dokumenty/sociologie_vychovy_a_skoly>.

případech zvýšeným úsilím tento možný problém minimalizuje. Výchovná funkce může být na slabé úrovni i v úplných rodinách. Vždyť je nemálo rodičů, kteří z různých důvodů nemají zájem o výchovu svých dětí.

Kolik dětí z úplných rodin se nám jeví jako zaostalé a zaostávají za svými vrstevníky v tělesném i duševním vývoji.⁸ Pokud je styl či model výchovy založený na lásce rodičů k dětem, když je dítě akceptované, zachází se s ním něžně, dítě se vyvíjí normálně. Pokud je dítě odmítané, zachází se s ním „tvrdě“, potom se rozvíjí jeho agresivita a emocionální nerovnováha.⁹

Ekonomická funkce rodiny

Tato funkce vytváří materiální podmínky pro funkce ostatní. Rodiče, pokud chtějí zabezpečit rodinu, jsou nuceni (často oba) jít do zaměstnání brzo po narození dítěte. Zaměstnání obírá rodiče o čas, který by mohli věnovat své rodině a dětem, ale na druhé straně bývají děti zaměstnaných rodičů pracovitější a více samostatné. Děti zaměstnaných rodičů častěji vykonávají domácí práce, starají se o své sourozence.

Zaměstnanost rodičů může mít tedy i negativní účinek. Rodiče přicházejí domů unavení a nervózní, což má vliv na emoční funkci rodiny. Nepravidelná kontrola dítěte se může projevit i ve školním prospěchu. Nejedna prvňáček, který byl ponechán svému osudu po vyučování, skončil potulováním po městě. Nezřídka se jich ujmou žáci s negativním vlivem, občas tyto děti (které hledají emoční náhradu za rodiče) skončí i v různých „bandách“, „tlupách“ aj.

Biologická funkce rodiny

Úkolem rodiny je vychovávat potomstvo, k tomu patří i zplození dítěte, či dětí. To závisí také na ekonomické situaci rodiny, tj. na možnostech rodičů materiálně zajistit plnění všech ostatních funkcí rodiny. Je známo, že i plnění výchovných funkcí v rodině se liší počtem dětí v rodině a ochotou (i schopností) postarat se o dítě. V rodině, kde je dětí více, se dítě učí od útlého věku přizpůsobovat druhým. Děti mezi sebou často kvalitativně kopírují vztah rodičů.

⁸ Userweb [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Sociologie výchovy a školy. Dostupné z WWW:<http://www.userweb.pedf.cuni.cz/strop/dokumenty/sociologie_vychovy_a_skoly>.

⁹ ČÁP, J. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*, 1. vydání. Praha: ISV. ISBN 80-85866-15-3. s. 32

Přitom může dojít k různým nedorozuměním v hodnocení situace a křivdám vzhledem k některému z dětí, což může mít za následek nedobré vztahy mezi sourozenci v dané chvíli nebo v budoucnu.

Tyto problémy u rodiny s jedním dítětem nejsou, ale i tento model může mít z hlediska vývoje dítěte svá rizika. Takové dítě se vyvíjí většinou mezi dospělými jedinci. Je středem zájmu a rodiče mu plní všechna jeho přání. Není těžké si na tuto starostlivost a někdy až rozmazlenost zvyknout. Takové dítě bývá pohodlné, nesamostatné. Později v kolektivu žáků má problémy se zařazením do skupinových vztahů. Někdy se stává, že takovéto dítě, které je neustále ubezpečované o své výjimečnosti (a mnohdy je vyspělejší v mnoha oblastech), vyžaduje zvýšenou pozornost i ve škole. Potom může mít blízko k despotizmu a sobectví. Jistě – takové vlastnosti nemusí mít všichni jedináčci a naopak - mohou to být děti z vícedětných rodin. Jde tady ale o vyšší riziko takového vývoje dítěte.

Emoční funkce rodiny

Emoční zážitky z dětství (především v mladším školním věku a předškolním) mají velký význam pro další život dítěte. Zážitky jsou jistě zdrojem jak kladných, tak záporných emocí. Emoční výchova se odvíjí od lásky rodičů k dítěti. Je to základ, na kterém děti rozvíjejí svou sebedůvěru a postoj ke světu.

Bohužel část rodičů své děti nemiluje. Někteří rodiče ve svém dětství také získali takové charakterové vlastnosti, jako nenávisť, netrpělivost aj. A toto předávají i svým dětem. Pokud se v některém pokolení nenajde jedinec se silnou vůlí, tak se takové vlastnosti předávají z generace na generaci. Vezměme si jednu takovou charakterovou vlastnost – spravedlnost. To je vlastnost, kterou si osvojuje jedinec již v útlém věku. Pokud rodiče rozhodují nespravedlivě, přijímají děti jejich rozhodnutí často jako urážku a ponížení, jsou rozhněvané.¹⁰ Děti mohou být ve škole oblíbené, nebo neoblíbené. Mezi oblíbené ve škole patří děti přizpůsobivé, kterým se daří

¹⁰ Userweb [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Sociologie výchovy a školy. Dostupné z WWW:<http://www.userweb.pedf.cuni.cz/strop/dokumenty/sociologie_vychovy_a_skoly>.

zvládat učivo. Bohužel neoblíbenými dětmi se mohou stát děti sice pracovité a nadané, ale například nepěkné nebo více samostatné v myšlení. Neoblíbené děti jsou mezi vrstevníky opuštěné, méně šťastné – jednoduše jsou ochuzené o radost spojenou s životem mezi vrstevníky.

Podle některých výzkumů si děti své negativní prožitky odnášejí do staršího věku, častěji ukončují studium středních a vysokých škol předčasně. Tato sociální izolovanost může mít vliv na školní úspěšnost a může u jedinců vyvolat i určitý stupeň agresivity.¹¹

1.3 Dílčí závěr

Rodina se vyvíjí a mění jako společnost. Současný model rodiny je jiný, než jaký byl např. za dětství našich babiček. Dříve bylo běžnější soužití širších rodin. Muž dnes také není jediným živitelem rodiny. Souhlas rodičů se sňatkem se stal dodatečným a formálním. Opuštěno je i od modelu rodiny s více dětmi a přechází se k regulované reprodukci, jejímž ideálem a častým výsledkem jsou jedno maximálně dvě děti v rodině. Často mladí lidé odkládají sňatky a narození dětí na vhodnější dobu, až budou mít určité pracovní postavení, ekonomické zabezpečení. Otevřel se zde i prostor pro podnikání, které sebou nese nové uplatnění nejen mužů ale i žen. Tady pak také dochází ke krizím, především pak absence podnikajícího rodiče, ztráta komunikace.

¹¹ Userweb [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Sociologie výchovy a školy. Dostupné z WWW:<http://www.userweb.pedf.cuni.cz/strop/dokumenty/sociologie_vychovy_a_skoly>.

2 Výchova

Způsob výchovy v rodině je jen jeden z mnoha působících vlivů na jedince. Nejdůležitějšími atributy rodiny, které se promítají do rodinných interakcí a podstatně ovlivňují socializaci dítěte, jsou především:

- rodinná konstelace, tedy rozložení pozic
- sebepojetí rodiny
- míra autonomie a zároveň „otevřenosti rodiny“ vstřícnost vůči vnějším sociálním vlivům
- způsob a vedení¹²

Různé formy výchovy mohou v té či oné formě usnadňovat nebo naopak ztěžovat život a vývoj v dospělého člověka. U některých jedinců se v dospělosti rozvine např. svědomitost, kladné sebehodnocení, vytrvalost, odolnost k zátěži díky působení příznivých podmínek včetně vlastní aktivity a sebedeterminace (formování své osobnosti volbou mezi pobídkami zvenčí, mezi osobami, činnostmi, způsoby využívání času, cíli a hodnotami). Na druhé straně nesprávný styl výchovy, např. autoritářský nebo dominantní může způsobit u mladého člověka neschopnost sám za sebe rozhodovat, nebo případně rozhodovat i o druhých apod.

Vnější podmínky a vlivy působí však pouze za předpokladu, že jedinec aktivně přijme jejich vliv, vybere si mezi informacemi a využije svých vnitřních předpokladů a dále je rozvine.

Optimální způsob výchovy je tedy možno vymezit kladným emočním vztahem k dítěti v kombinaci se středním výchovným řízením. Najít však tu správnou „střední míru“ však nebývá vždy lehké. Problém bývá i v tom, že si mnoho autokratických dospělých myslí, že jejich způsob výchovy je ten nejlepší a nepřipouští si, že by svůj styl výchovy měli z nějakého důvodu měnit.

¹² ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie pro posluchače učitelství I. stupně ZŠ*. 1. vydání. Praha: SPN, 1984. s. 105.

2.1 Typy výchovných interakcí

Rodinná výchova může být úspěšná tehdy, budeme-li rozumět nejen svým dětem, ale také sami sobě a době, ve které žijeme. Rodiče a děti na sebe vzájemně působí, přičemž rodiče záměrně, vědomě a spontánně, děti pak živelně. Výchova v rodině se vždy odvíjí od školní výchovy a ta od společenské výchovy. V každém historickém období je potřebné vychovávat děti k hodnotám lásky, slušnosti, úcty, tolerance, přátelství, solidarity a dobra.¹³

„Rodina je stále v naší kultuře považována za ten typ jedné z nejstarších, lidmi společensky vytvořené instituce, který slouží k harmonizaci lidských vztahů. Má vytvářet příznivé emocionální klima, které by bylo reprodukováno mezigeneračně.“¹⁴ Rodinné interakce tvoří tři vrstvy, tři úrovně interakcí. Odpovídají ji tak příslušné oblasti intimity.

Rodinu můžeme z hlediska sociální psychologie charakterizovat jako primární skupinu s vysokým stupněm intimity a vysokou mírou uspokojování biologických a sociálních potřeb. Znamená to, že každá tato vrstva interakcí má také svá specifická pravidla styku a hodnotovou orientaci.

rodiče (otec – matka)

děti (sourozenec - sourozenci)

rodiče – děti

Jako každá jiná skupina ovlivňuje i rodina své příslušníky především povahou meziosobních interakcí. Jinak řečeno atmosférou, klimatem a stylem aktivit. Konkrétním projevem je např. styl výchovy.

¹³ BAKOŠOVÁ, Z. *Sociální pedagogika jako životní pomoc*, 3. vydání. UK Bratislava FF, Public promotion, 3. vydání. 2008. ISBN 978-80-969944-0-3. s. 94

¹⁴ ZITA, J., STAŠOVÁ, L. *Sociologie pro sociální pracovníky*. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999. ISBN 80-7041-5193. s. 93

Typy stylů výchovných interakcí

Hlavním posláním rodiny je příprava jedince na jeho pozdější zařazení do makrosociálního prostředí. Z tohoto hlediska je proto nejzávažnější vlastností rodiny jako celku její způsob života v kontextu se společností. Styly rodinné interakce bývají vymezovány různě. Souhrnně řečeno, měla by rodina dítěti poskytovat vyrovnané citové zázemí, poskytovat pocit jistoty a bezpečí a aktivizovat dítě pro seberealizaci. Níže předkládám základní výchovné styly:

Permisivní

- Permisivní rodič je vnímavý a projevuje lásku a přízeň, ale nemá velké nároky na chování dítěte.
- Dítě se může samo rozhodovat nebo samo regulovat své chování.
- Rodič se vyhýbá konfrontaci s dítětem.
- Jestliže je chování dítěte třeba usměrnit, permisivní rodič je nepředvídatelný, někdy dítě trestá, avšak mnohdy se rozhodne je nepotrestat. Často hrozí trestem, ale neuplatní ho.
- Děti, které se pravidla a důsledky jejich nedodržování stále ještě učí chápat, může nepředvídatelné vynucování správného chování zmást.

Výzkum nasvědčuje tomu, že děti vychovávané permisivně si méně věří a vykazují nižší sebeúctu. Samy rozhodují o svém chování a je u nich větší pravděpodobnost, že budou odmítat pravidla stanovená druhými lidmi.¹⁵

Autoritářský

- Tento styl je pro děti náročný, vyžadující.
- Uplatňování přísných trestů a hubování obvykle vede k tomu, že chybám nebo neukázněnosti dítěte je věnována přílišná pozornost.

¹⁵ *Prevention - smart parents* [online]. 2009 [cit. 2011-03-27]. Komunikace, kázeň a podpora. Dostupné z WWW: <<http://prevence.sananim.cz/chapter-8>>.

- Autoritářští rodiče mají často zakořeněné určité představy a očekávají, že stanovená pravidla se budou dodržovat, aniž by museli cokoli vysvětlovat nebo dávat dítěti příležitost o pravidlech a důsledcích jejich porušování diskutovat.

Děti vychovávané autoritářsky mívají nižší sebeúctu a jsou často popisovány učiteli a dalšími dospělými jako úzkostné, zlostné, agresivní a konfrontační.

Zanedbávající

- Rodič vyznačující se zanedbávajícím stylem výchovy neklade na dítě žádné nebo jen malé nároky a neprojevuje mu lásku ani přízeň. Tito rodiče jsou „odtažití“ nebo „odmítaví“.
- Těmto rodičům se nedaří dát svému dítěti nějaký řád a jen zřídka dohlíží na jeho chování.
- Mohou působit dojmem, že úmyslně odmítají dítě i své rodičovské povinnosti.

Zanedbávající styl výchovy rodičů je dle mého názoru styl nejméně vhodný, dítě nedostává od rodičů žádný výchovný podnět, který by mohl uplatnit při další např. komunikaci a chování se spolužáky.

Demokratický

- Tento typ rodiče zahrnuje své dítě láskou a přízní, sleduje a reaguje na potřeby dítěte, avšak k omezování chování dítěte nepoužívá tresty.
- Demokratický rodič může být velmi náročný ohledně chování dítěte, avšak zároveň je vstřícný vůči jeho nápadům a názorům.
- Namísto trestání dítěte za negativní chování tento rodič jasně vymezí své představy o pozitivním chování a důsledcích, které bude vyvozovat z negativního chování.

Děti vychovávané v rodině, která se o ně nestará, mnohdy nejsou schopny regulovat své vlastní chování a mohou se ve škole i ve společnosti projevat asociálně.¹⁶

Děti vychovávané tímto demokratickým stylem bývají nejspokojnější nebo mívají nejvyšší předpoklady k úspěchům v rodinném životě, ve škole i v dalších oblastech.¹⁷

2.2 Výchovné styly v rodině

Rodina má pro dítě nezastupitelný význam. Dítě se do ní rodí, dostává od ní či přesněji od svých rodičů genetickou výbavu, má rozhodující vliv na celkový rozvoj jeho osobnosti, zvláště v nejranějším období jeho dětství a to jak v oblasti tělesné, duševní tak i sociální. Svědčí o tom nikoli jen obecná zkušenost, ale stále více nové a nové poznatky o důležitosti časného života člověka vůbec pro jeho celkový vývoj.

Zvláštní význam pro toto poznání pak znamenala u nás Langmeierem a Matějčkem rozpracovaná teorie deprivace v dětském věku, která v souvislosti s odporem proti trvalé péči o opuštěné děti v klasických dětských domovech teoreticky zabezpečila úsilí o rozvoj a aplikaci náhradní rodinné péče. V rodině a rodinou se uskutečňuje společenská adaptace dítěte, jeho začleňování do společnosti.

V kontaktu s bezprostředním prostředím i svými možnostmi si dítě vytváří jakýsi vnitřní obraz světa, který do jisté míry odpovídá tomu, jak je mu okolní realita jeho rodiči či vychovateli „předkládána“, do jakého světa - a jak - ho rodiče uvádějí. Rodina určuje sociální status dítěte, je rozhodující, pokud jde o jeho sociální prestiž a sociální sebeuvědomění. Prostřednictvím rodiny si také dítě uvědomuje své místo a svou roli ve společnosti.

¹⁶ *Prevention - smart parents* [online]. 2009 [cit. 2011-03-27]. Komunikace, kázeň a podpora. Dostupné z WWW: <<http://prevence.sananim.cz/chapter-8>>.

¹⁷ *Prevention - smart parents* [online]. 2009 [cit. 2011-03-27]. Komunikace, kázeň a podpora. Dostupné z WWW: <<http://prevence.sananim.cz/chapter-8>>.

Rodina, sociální vztahy v ní a způsob výchovy budou pro dítě základem, ze kterého bude vycházet, až si založí svou vlastní rodinu.

- rozvoj schopností, zejména rozumových,
- hygiena a pořádek, tvorba osobních návyků,
- schopnost přijímat povinnost a odpovědnost,
- rozvoj citlivých a charakterových vlastností, zejména morálních (životní hodnoty)¹⁸

Je důležité stanovit pravidla, ale existuje mnoho způsobů, jak to udělat. Ve většině situací se hrozba trestu a strach obrátí proti vám. Když vychováváte dítě pomocí trestu, obvykle reaguje s roztrpčením a podvolí se ze strachu. Existují efektivnější způsoby (nebo styly), jak zajistit kázeň a vést dítě k odpovědnosti. Výchovný styl, který rodič, resp. poručník či pěstoun, používá při určování a uplatňování rodinných pravidel, se může lišit mimo jiné podle věku, pohlaví a kulturního prostředí dítěte.

Níže uvádím několik základních výchovných přístupů dle Řezáče:

Nejednotný přístup

Tento styl působení na dítě je ze sociálně psychologického hlediska charakteristický tím, že dětská role je utvářena dvojím očekáváním. Už z této stručné charakteristiky je jasné, že dítěti je prakticky znemožňováno utváření stabilního „JÁ“.

Proklamativní přístup

Jde tak trochu o nejednotnou výchovu. I zde jde o "dvojí očekávání" ve vztahu k dětské roli, avšak nejde o odlišný postup rodičů, ale o rozpor mezi "úmysly" a "realitou". Cíle a (většinou šlechetné) záměry rodičů jsou prezentovány (vyhlašovány); normy a příslušné hodnoty jsou často připomínány, ale nenachází svoje uplatnění v postupech rodičů, v jejich chování i vztazích k dítěti.¹⁹

¹⁸ MÁDROVÁ, E. *Zkuste být dítětem*. 1. vydání. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-229-7. s. 52

¹⁹ ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1. vydání. 1998. ISBN 80-85931-48-6. s. 98

Povolný přístup

Jde o styl přístupu, který sice deklaruje (třeba i správné) normy, ale většinou ustoupí při jejich prosazování. Někdy proto, že to navozují specifické podmínky (např. dlouhodobě zdravotně handicapované dítě), někdy pro specifika rodičů (nedůslednost jako osobní rys). Jde o styl vedené a klima rodiny, kde převažuje (rodičovské) očekávání, které je pro dítě nejednoznačné, neurčité, kolísající.

Nedůsledný přístup

Zatímco povolný přístup je příznačný celkovou "měkkostí norem", požadavků atp., nedůsledná výchova často bývá velmi nátlaková, velmi náročná v požadavcích, avšak nedotahovaná v naplňování cílů.

Potlačující přístup

Hostilní forma potlačující výchovy známá u tzv. nechtěných dětí (používá se pro ni označení "zavrhující výchova") je příznačná vědomým, nebo i ne zcela uvědomovaným nevraživým postojem k dítěti třeba proto, že připomíná jednomu nebo oběma rodičům nějaký životní nezdár, hluboké zklamání, otřes či jinou životní nepříjemnost (nechtěné děti, děti provdaných matek apod.). Dítě je nadměrně trestáno, omezováno, utlačováno a zaháněno do postoje vzdoru a protestu, nebo do pasivity a rezignace. Z jiné motivace vychází potlačující přístup u rodičů s nedostatečnou sebedůvěrou, úzkostným sebezpožíváním. Projevy a chování dítěte jsou pak podrobovány neustálé hyperkritice, „srážení“ jeho aktivity a spontánnosti z obavy rodičů, aby na sebe „příliš neupozorňovalo“, aby se nestávalo předmětem zájmu ve skupině atp. Rodiče zde v podstatě brání projevům dítěte, jejichž se sami u sebe obávají. Někdy i dobře míněná výchova ke skromnosti projevu může přerůst ve výchovu potlačující.

Podplácející přístup

Adekvátní chování a projevy dítěte jsou neadekvátně (míněno nadměrně pozitivně) sankciovány. Dítě je neustále odměňováno za běžné úkony i za aktivitu, která je sama o sobě dítěti prospěšná a která je vlastně "samoodměňující".²⁰

²⁰ ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1. vydání. 1998. ISBN 80-85931-48-6. s. 99

Přístup rozmazlující

Bývá důsledkem neadekvátní citové závislosti rodičů. Jde o obrácený vztah závislosti. Bývá často u rodičů, kteří museli např. ze zdravotních důvodů delší dobu usilovat o narození dítěte.

Svoji roli zde pochopitelně sehrávají osobnostní specifika rodičů. Tento typ rodičů si vlastně vědomě nebo podvědomě přeje, aby dítě zůstalo stále roztomilé a plastické (a hlavně závislé), což mj. znamená fixaci dítěte v dětské roli. Z obavy, aby se jim dítě neodcizilo a nezkazilo, mu brání v osamostatňování. Ve snaze udržet takto definovaný vztah se postupně ochotně podřizují přáním a náladám dítěte.

Protekční přístup

Tento styl výchovy vychází v podstatě ze dvou proměnných. Rivalitních interakcí a neadekvátního motivu výchovy. Je to výchova, kterou bychom mohli nazvat jako "socializace na úkor někoho jiného". Dítěti se dostává jakoby více zájmu, více podpory než jinému dítěti. Uvnitř rodiny je to sourozenec, vně rodiny "spolužák či spolužáci". Často bývá dítě, aniž si to rodiče uvědomují, ve skutečnosti spíše prostředkem jejich soupeření či "boje" s někým jiným, ale i paradoxně s nimi samými ("...on bude lepší než já! Mé dítě bude mít lepší podmínky, než jsem mohl mít já!"). Obvykle preferuje tento styl výchovy spíše cíle než způsoby jejich dosahování.

Moralizující přístup

Pro tento typ působení je příznačná dominance norem, a tedy i sankcí. Život je chápán jako naplňování řádu, pravidel.²¹

Skleníkový přístup

Poněkud poetický název této výchovné techniky neznamena totéž (resp. pouze totéž) co výchova rozmazlující. Je to takový typ působení na dítě, které utváří dítě pouze ve vztahu k normám (té které konkrétní) rodiny. Jinak řečeno, dítě se stává kolečkem, které perfektně funguje v dané rodině, ale selhává mimo tuto rodinu.

²¹ ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1. vydání. 1998. ISBN 80-85931-48-6. s. 99

Název to vystihuje přesně: květinka je vypěstována v podmínkách skleníku, a tam se jí také daří. Mimo skleník chřadne, přežívá, ale neplodí.

Puntičkářský přístup

Je příznačný důrazem na detaily interakčních situací. Rodiče se soustředují na neustálé sledování každé drobnosti v projevech a aktivitách dítěte. Přílišný dohled a neustálé rady (někdy i výčitky) inaktivizují a neurotizují dítě. Za detailizováním se dosti často skrývá bezradnost v koncepci životní dráhy samotných rodičů.

Přístup zanedbávající (nedostatečný, deprivující)

Jde spíše o charakteristiku sociálního prostředí rodiny, které je příznačně nedostatečným podceňováním, stimulováním života dítěte. Stručně řečeno, jde o dítě v deprivující situaci. Jak uvádí odborníci, kteří se obdobnými výchovnými styly zabývají (u nás především Z. Matějček), nízká civilizační a hmotná úroveň rodiny nemusí ovšem automaticky znamenat výchovné zanedbávání dítěte či jeho emociální deprivaci. Stupeň zanedbávání mívá rozsah od lehkého a výběrového (tj. jen v některých vývojových potřebách dítěte), až po velmi hrubé a celkové. Školní prospěch zanedbávaných dětí bývá celkově rovnoměrně snížen, takže může budit klamný dojem, jako by šlo o následky sníženého nadání.

Přístup úzkostný

Tento styl většinou pramení z neurotické osobnosti rodiče, nebo může mít i příčiny jiné (může jít např. o subjektivně vnímané, nebo i objektivní ohrožení rodiny či dítěte). Vždy je to však přístup příznačný úzkostným prožíváním interakce s dítětem, neadekvátním strachem, aby si neublížilo, přílišným ochraňováním, bráněním v činnostech dítěte, které se jim zdají nebezpečně, zbavováním dětí jejich vlastní iniciativy a neurotizací neustálým omezováním. Dítě je vlastně ve vztahu permanentní frustrace či subfrustrace základní psychické potřeby aktivity, volnosti, poznání a stimulace získané vlastní iniciativou. Podle temperamentu a ostatních životních okolností snaží se pak tuto situaci překonat, nebo z ní uniknout.²²

²² ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1. vydání. 1998. ISBN 80-85931-48-6. s. 9

Přístup autoritářský

Je projevem špatně chápané autority. Autorita je chápána jako automatická převaha daná faktem rodičovství. Na rozdíl od autoritativní výchovy, která bývá vymezována jako "kombinace rodičovské odpovědnosti a náročnosti a charakterizována vysokým stupněm vřelosti a akceptování, vysokou úrovní psychické autonomie a demokracie a pevným vedením dítěte je autoritářský přístup příznačný nátlakem, restrikcí, odmítáním dítěte atp.

Přístup perfekcionista

Neadekvátní až extrémní úsilí rodičů o dokonalost dítěte. Často jde o přenos vlastních neuspokojených potřeb a nedosažených cílů rodičů. Dítě se tak stává prostředkem kompenzace jejich vlastní frustrace. Akcent na vlastní (ne zcela uvědomované) motivy vede k nedostatečnému ohledu na dítě. Opomíjí se jeho skutečné předpoklady, přání a seberealizační tendence. Výsledkem obvyklé bývá přetěžování dítěte v důsledku nadměrné stimulace, jež většinou vede dítě k různým obranným postojům, které zase rodiče chápou jako neodůvodněné a začarovaný kruh pokračuje.²³

Avšak obecně je styl výchovy charakterizován způsobem, jak rodič projevuje svou lásku a přízeň k dítěti a jak omezuje a ovlivňuje chování dítěte pomocí důsledků vyvozovaných z porušování příslušných norem či očekávání.

2.3 Dysfunkční rodinné prostředí

Rodina je v každé vývojové fázi skupinou, jejíž jednotliví členové mají určité sociální role a jsou ve vzájemných vztazích, které se v průběhu času mění. Veškeré normální a patologické chování každého člena rodiny je nutno interpretovat jako součást interakcí celého rodinného systému. Chování dětí, ale i dospělých v dominantních rolích není nikdy nezávislé, vždycky je ovlivňováno chováním ostatních členů rodiny, dospělých i dětí.

²³ ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1. vydání. 1998. ISBN 80-85931-48-6. s. 100

Způsob zpracování různých situací je dán genetickou výbavou, kterou mají rodiče i jejich potomci podobnou. Z toho vyplývá sklon členů rodiny k určitým typům reakcí. Tyto dispozice ovlivní jak výchovný styl rodičů – jejich chování k dítěti, tak sklon dětí reagovat na tyto podněty typickým způsobem:

- Nedostatky v sociální orientaci, omezená schopnost empatie, neporozumění potřebám jiného člověka, rigidita, osamělost a problémy v mezilidských vztazích.
- Problematické sebehodnocení, nízká sebeúcta, nespokojenost s rodičovskou rolí.
- Rizikové chování, které se projevuje nedostatečnou sebekontrolou a sebeovládáním, impulzivitou, potřebou projevit negativní city.
- Špatná zkušenost z vlastního dětství: 70 % lidí, s nimiž v dětství nezacházeli rodiče přiměřeným způsobem, mělo sklon chovat se podobně.

V současné době se pohlíží na dysfunkci rodinného systému obecněji – jde o rodinu, v níž jeden nebo více členů produkuje maladaptivní, nezdravé chování. Dispozice k poruchovému chování je multifaktoriální. Projeví se zde jak biologické předpoklady, tak vliv mnoha sociálních faktorů, tj. nežádoucích zkušeností.²⁴

Dysfunkční rodiny vykazují některé z těchto charakteristik:

- popírání či neřešení problémů
- chybějící intimita
- vzájemné obviňování
- rigidní role
- potlačování osobní identity na úkor rodinné identity
- individuální potřeby členů rodiny obětované dysfunkčnímu rodinnému systému
- nejasná pravidla a kompetence.

²⁴ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 1. vydání. Praha: Portál, 1999, ISBN 80-7178-214-9. s. 275

Dysfunkční rodinný systém může (ale nemusí) produkovat individuální psychopatologii, např. užívání návykových látek, asociální chování, neurotické obsese. Psychopatologie jednotlivých členů rodiny zpětně složitým způsobem působí na fungování rodiny jako celku.

Ve vnitřních vztazích klinických (dysfunkčních) rodin nacházíme atmosféru nedůvěry, očekávání nepříjemností. Na chování, které je hodnoceno jako nepřátelské, se v těchto rodinách reaguje razantní nepřátelskou odvetou nebo bezpodmínečnou (často však předstíranou) kapitulací. Potřeby a přání členů rodiny jsou přijímány jako nepřijatelné, neoprávněné a jsou odmítány. Běžným jevem v těchto rodinách jsou ostré mocenské boje, již někdy vedou k roztržení rodiny na dva tábory. V takovém ovzduší se nikomu netoleruje váhavost nebo nerozhodnost, obě strany vyžadují loajalitu. Vytváření koalic se považuje za zvlášť zhoubné, když překračuje generační hranici (rodič se např. spojí s dítětem proti druhému rodiči). Odpovědnosti se pokud možno každý vyhýbá nebo ji chce někdo strhnout na sebe, přitom ji však neunese.

Přes proklamovanou blízkost a vzájemnost se v klinických (dysfunkčních) rodinách nacházejí známky distancovanosti, neangažovanosti. V komunikaci dysfunkčních rodin se zjišťuje mnoho nedorozumění, zmatků a neurčitostí. Je v ní vysoká stereotypie, rodina se drží zaběhlých způsobů komunikace, neodvažuje se hledat nové způsoby. Aspekty skutečnosti, které neodpovídají rodinnému pojetí světa, jsou popírány nebo označeny za podstatné.

Komunikační iniciativa členů dysfunkčních rodin bývá nízká, v rodině se však může vyskytovat někdo, kdo se pokládá za jejího mluvčího a strážce rodinných pravidel. Ten pak ovládá pole, ostatní mlčí, nepřesvědčivě přitakávají, někdy se někdo agresivně postaví proti rodinné autoritě. Dysfunkční rodiny zvládají i běžnou provozní rutinu domácnosti s obtížemi. Někteří členové rodiny z domácího provozu buď úplně vypadávají, nebo dělají něco jiného, než je třeba právě (z hlediska ostatních). V dysfunkční rodině nejsou jasné kompetence. Vyhlásují se požadavky, kterými se nikdo neřídí.²⁵

²⁵ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vydání. Praha: Slon, 1997. ISBN 80-85850-24-9. s. 54

Pro většinu z nás je rodičovství naprosto přirozenou součástí života. Existuje však mnoho vlivů, které působí negativně na schopnost přijmout a zvládat rodičovskou roli. Poruchy rodičovství můžeme třídit několikerým způsobem. Matějček, Dunovský, Dytrych uvádějí, že poruchy vznikají tím, že rodiče nemohou, neumějí nebo nechťejí dělat to, co je pro zdárný vývoj dítěte potřebné.²⁶

Rodiče se o dítě nemohou starat

- důvody spočívají v nepříznivých přírodních podmínkách a situacích (přírodní katastrofy, devastace prostředí), v poruchách fungování celé společnosti (válka, bída, hladomor) a při narušení celého rodinného systému (nemoc, úmrtí, invalidita, nepříznivý zdravotní stav dítěte, který mu zabraňuje žít doma).

Rodiče se neumějí či nedovedou starat o dítě

- jde o situace, kdy rodiče nejsou schopni zabezpečit dětem alespoň přiměřený vývoj a uspokojit jejich základní potřeby z důvodu vlastní nezralosti, neschopnosti vyrovnat se se zvláštními situacemi jako je mimomanželské narození dítěte, handicapované dítě, dítě přijaté do náhradní rodiny a situace, kdy nejsou schopni přijmout základní společenské normy (děti dětí).

Částečně sem lze zařadit i situaci dětí rozvádějících se či rozvedených rodičů, kteří nevědí, jak si počínat v těchto konfliktních podmínkách, situace, kdy rodiče dětem ubližují a používají je jako nástroj pro svou nenávist a odpor vůči druhému rodiči. Patří sem i situace, kdy se rodič nemůže o své dítě starat, neboť druhým rodičem, který má dítě ve své péči je mu v tom zabraňováno.

Rodiče se nechťejí o dítě starat

- příčiny spočívají v poruchách osobnosti rodičů (disharmonická osobnost, psychopatie, maladaptace), kteří si náležitě neplní rodičovské povinnosti. Zájem rodičů není dobrý, někdy je až hostilní. Rodiče neposkytují dětem potřebnou péči, v některých případech je opouštějí. Péči o dítě lze hodnotit jako nedostatečnou, žádnou nebo škodlivou a lze ji označit jako zanedbávání dítěte jak v oblasti somatické, tak psychické.

²⁶ DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vydání. Praha: Grada, 1995. ISBN 80-7169-192-5. s. 112

Rodiče dítě týrají a zneužívají

- rodiče mají k dětem nepřátelský až hostilní vztah, vědomě jim ubližují, týrají je a zneužívají. Děti jsou ohroženy na fyzickém i duševním zdraví. Takové zacházení může vést až ke smrti dítěte.

Rodiče se o dítě nadměrně starají

- dítěti se dostává větší pozornosti, než je třeba. Nadměrná péče a zájem o ně vede k rozmazlování, nepřipravenosti na samostatný život, nerespektování druhých apod.

Nejčastější typy poruch rodičovství:

- dítě je ihned po narození odvrženo, odloženo do ústavní péče
- rodiče si po porodu dítě ponechávají, ale nedochází k jeho plnému přijetí
- velmi mladí rodiče
- rodiče ve vyšším věku
- dítě je od narození vychováváno pouze jedním rodičem
- somatické poruchy
- psychické poruchy²⁷

Je vhodné nezaměňovat poruchy rodičovství s poruchami funkce rodiny. Je však skutečností, že se tyto dva problémy často prolínají. Hovoříme - li o poruchách funkcí rodiny, lze použít Dunovského škálu funkcí rodiny, která dává objektivní obraz o tom, co se v konkrétní rodině děje a do jaké míry je tím dítě ohroženo. Poruchy rodiny definuje jako situaci, kdy rodina v různé míře neplní základní požadavky a úkoly dané společenskou normou a vyjádřené v očekávání na přiměřené začlenění jejích členů do společnosti. V obecném pojetí lze poruchu rodiny vyjádřit jako selhání některého člena nebo členů rodiny, jež se projevuje v nedostatečném naplňování některých nebo všech základních rodinných funkcí.

19 DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vydání. Praha: Grada, 1995. ISBN 80-7169-192-5. s. 102

Rodinné poruchy ve vztahu k dítěti jsou významné právě závažností úlohy, kterou rodina zaujímá ve vývoji dítěte a ovšem i péčí o ně. Příčin poruch je velké množství a jsou vázány na jednu, na několik nebo na všechny základní funkce. „Z nich nejvýznamnější je porucha funkce socializačně výchovné.“²⁸

Dunovský vypracoval pro potřeby praxe diagnostický nástroj hodnotící funkčnost rodiny sledovaného dítěte – tzv. dotazník funkčnosti rodiny, který se opírá o hodnocení osmi diagnostických kritérií: složení rodiny, stabilita rodiny, sociální a ekonomická situace (vycházející z věku, z rodinného stavu, vzdělání, zaměstnání rodičů, z příjmu a bydlení rodiny), osobnost rodičů (jejich zdravotní i psychický stav a úroveň jejich společenské adaptace), osobnost sourozenců, osobnost dítěte, zájem o dítě, péče o dítě.

Na základě výsledného skóre byly autorem definovány čtyři typy rodin:

Funkční rodina – v podstatě intaktní, v níž je zajištěn dobrý vývoj dítěte a jeho prospěch. Takových rodin je v běžné populaci valná většina.

Problémová rodina – rodina, v níž se vyskytují závažnější poruchy některých nebo všech funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém či vývoj dítěte. Rodina je schopna tyto problémy vlastními silami řešit či kompenzovat za případné jednorázové či krátkodobé pomoci zvenčí. Pro pracovníky orgánu sociálně právní ochrany dětí představují tyto rodiny potřebu zvýšené pozornosti a sledování.

Dysfunkční rodina – je chápána jako rodina, kde se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které bezprostředně ohrožují nebo poškozují rodinu jako celek a zvláště vývoj a prospěch dítěte. Tyto poruchy již rodina není schopna zvládnout sama, a proto je nutno učinit řadu opatření zvenčí, známých pod pojmem sanace rodiny. Toto pásmo je nejsvízelnější, protože jde o to, kam až podporovat takovou rodinu a od kdy se postavit v zájmu dítěte proti ní (např. zbavením rodičovských práv).

²⁸ DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vydání. Praha: Grada, 1995. ISBN 80-7169-192-5. s. 102

Afunkční rodina – poruchy jsou tak velkého rázu, že rodina přestává plnit svůj základní úkol a dítěti závažným způsobem škodí nebo je dokonce ohrožuje v samotné existenci. Sanace takové rodiny je bezpředmětná a zbytečná; jediným řešením, které dítěti může prospět, je vzít ho z této rodiny a umístit do rodiny náhradní, popř. není-li to možné, tak jinak.²⁹

2.4 Dílčí závěr

Způsob výchovy v rodině je jen jeden z mnoha působících vlivů na jedince. Různé formy výchovy mohou v té či oné formě usnadňovat nebo naopak ztěžovat život a vývoj v dospělého člověka. U některých jedinců se v dospělosti rozvine např. svědomitost, kladné sebehodnocení, vytrvalost, odolnost k zátěži díky působení příznivých podmínek včetně vlastní aktivity a sebedeterminace (formování své osobnosti volbou mezi pobídkami zvenčí, mezi osobami, činnostmi, způsoby využívání času, cíli a hodnotami).

Vnější podmínky a vlivy působí však pouze za předpokladu, že jedinec aktivně přijme jejich vliv, vybere si mezi informacemi a využije svých vnitřních předpokladů a dále je rozvine.

²⁹ DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vydání. Praha: Grada, 1995. ISBN 80-7169-192-5. s. 103

3 Sociálně nežádoucí jevy

Společensky a sociálně nežádoucí jevy tvoří širokou škálu problémů, které jsou zejména u dětí a mládeže výrazným rizikem zdravotním, společenským, ekonomickým. Jedná se o problematiku šikany a násilí, záškoláctví, drogových závislostí, alkoholismu a kouření, kriminality a delikvence, rizikového sexuálního chování, vandalismu, virtuálních drog, patologického hráčství, dále pak projevů xenofobie, rasismu, intolerance a antisemitismu.³⁰

Specifický vliv na šíření sociálně patologických jevů mezi mládeží má nepochybně i rychlost kulturních a sociálních změn probíhajících v České republice. Tyto změny předstihují přirozený generační posun v řadě životních postojů, zkušeností a zvyklostí. Dosavadní sociální hodnoty a standardy jsou odmítány a pro nové chybí nejenom podmínky, ale zejména odpovídající diferencované a přístupné vzory s jasnější strukturou.

3.1 Vymezení problémového chování

Dítě potřebuje dospělé, kteří mu projevují lásku a ukazují hranice. Ve výchově a vzdělávání mají vztahy dospělých a dětí výrazně interaktivní charakter. Ačkoli dítě je aktivním aktérem všech edukačních procesů a vztahů, jsou to dospělí, kteří výrazně stimulují a ovlivňují rozvoj dítěte.³¹ Základním principem strategie prevence nežádoucích sociálně patologických jevů v resortu školství, mládeže a tělovýchovy je výchova dětí a mládeže ke zdravému životnímu stylu, k osvojení si pozitivního sociálního chování a rozvoji osobnosti, k odmítání všech forem sebedestrukce a porušování zákona. Důležitým prvkem strategie prevence jsou i volnočasové programy, které vytváří mimo jiné i sociální kapitál společnosti.

³⁰ *Kápézet* [online]. 2009 [cit. 2011-03-25]. Primární prevence. Dostupné z WWW: <<http://www.kapezet.cz/index.php?object=General&articleId=5&menuId=5>>.

³¹ *Fsv-cuni* [online]. 2009 [cit. 2011-03-28]. Gillernova psychologie. Dostupné z WWW: <http://www.veda.fsv.cuni.cz/doc/KonferenceRCS/psych_gillernova.doc>.

Je třeba vytvořit a ověřit nové programy se zaměřením na dovednosti pomáhající zvyšovat fyzickou zdatnost a psychickou odolnost (morální sílu) dětí a mládeže. Tyto budou využitelné i při tvorbě koncepcí volnočasových aktivit tak, aby volný čas dětí plnil funkci relaxační, regenerační, kompenzační, výchovnou a sociálně preventivní. Nelze každou volnočasovou aktivitu považovat za prevenci, není každá nabídka k využívání volného času zárukou úspěchu v prevenci nebo tlumení sociálně patologických jevů. Kvalitní realizace zájmů a potřeb dítěte a mladého člověka prostřednictvím aktivit ve volném čase, patří do oblasti sociálního učení. Pro děti není podíl na určité aktivitě jenom otázkou jednorázové volby.

Uspokojivé začlenění se do volnočasových aktivit je poměrně složitý proces, obsahující faktory motivační, informační, sociální, ekonomické a další. Hlavní součástí volnočasových aktivit jsou pohybové aktivity a sport, které zdravý životní styl naplňují v mnoha oblastech. Ve vyspělých státech světa vzniká řada programů zaměřených zejména na podporu pohybových aktivit populace. Význam těchto programů začal být v ČR společensky doceňován se vstupem do EU.

Užitečným řešením v primární prevenci by se mohly stát výchovné programy pro rodiče i učitele zaměřené na výcvik výchovných dovedností, komunikaci s dospívajícími nebo vedení tříd. Vzdělávací instituce mohou organizovat rodičovské kurzy zaměřené na vhodné způsoby komunikace s dospívajícími. Obsahovou náplň těchto kurzů je vhodné zaměřit na pravidla účinné komunikace, způsoby podpory sebedůvěry, předcházení agresivitě, přijímání odpovědnosti, rozpoznání psychických problémů a psychopatologických stavů, jako je bulimie, anorexie, deprese, toxikomanie, psychózy a další. V pedagogické praxi hraje roli učení a osvojování si zdravého životního stylu, jako je správná výživa, tělesný pohyb, režim dne, odmítání nikotinu a nelegálních drog a jiné.³²

³² *VLIV SOCIÁLNÍCH FAKTORŮ* [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Syndrom rizikového chování. Dostupné z WWW: <<http://www.solen.cz/pdfs/ped/2008/03/11.pdf>>.

Kriminologické výzkumy a zkušenosti sociálních pracovníků, policistů, trestních soudců a státních zástupců i personálu věznic potvrzují, že pachatelé trestné činnosti mají celou řadu společných sociálních charakteristik (kombinaci tzv. znaků do anomických syndromů) a společných zkušeností, které do značné míry předurčují jejich asociální vývoj. K nejtypičtějším patří dysfunkční rodina, změna opatrovnických vztahů v dětství a dospívání (např. umístění do ústavní výchovné péče), problémy související se školní docházkou, ztroskotání v povolání, generační úpadek, nízký sociální statut, sociální a kulturní vyloučení, nestrukturovaný volný čas trávený převážně mimo rodinu a s vrstevníky, poruchy chování a nezvládnutelnost, snížený intelekt, drogová a alkoholová závislost, extremistické postoje apod.

Výsledkem je zdání, že všechno je možné (případně, že nic není nemožné). Tato situace tak s sebou přináší řadu sociálně patologických důsledků - např. netrpělivou snahu rychle se přiblížit novému životnímu stylu. Ten je ovšem některými osobnostně nezralými jedinci chápán pouze jako soubor hmotných znaků, jichž je třeba dosáhnout, a to i za cenu nelegitimních metod, včetně trestné činnosti. Názory expertů na charakter a dynamiku závadového chování mládeže potvrdil, že dětští a mladiství delikventi se rekrutují převážně z rodin s kriminální zátěží, z rodin rozvrácených a sociálně a kulturně dezintegrovaných. Naopak nepotvrdil obecně tradovanou hypotézu, že v ústavních zařízeních přibývá dětí z rodin společensky výše postavených.³³

Odborníci, přicházející do kontaktu s delikventní mládeží, hodnotí své klienty jako agresivnější, méně ovladatelné, méně zodpovědné, s menší mírou sebekritičnosti a odolnosti vůči stresu. Zvláště rizikovou kriminogenní skupinou jsou děti na útěku z domova a z výchovných zařízení a pak mladí lidé, kteří jsou po dovršení zletilosti propuštěni z institucionální péče. Děti jsou nejčastěji stíhány za krádeže vloupáním do tzv. ostatních objektů (sklepy, půdy, kočárkárny, garáže apod.), poškozování cizí věci (často sprejerství), prosté krádeže v ostatních objektech a krádeže věci z automobilů.

³³ VLIV SOCIÁLNÍCH FAKTORŮ [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Syndrom rizikového chování. Dostupné z WWW: <<http://www.solen.cz/pdfs/ped/2008/03/11.pdf>>.

Mladiství jsou nejčastěji stíháni za krádeže motorových vozidel, prosté krádeže v ostatních objektech, krádeže vloupáním do ostatních objektů a krádeže věcí z automobilů. Pojem problémové děti pouze vymezuje určitou skupinu dětí, neříká však nic o podstatě problémovosti. Z psychologického hlediska tvoří problémové děti různorodou skupinu. Společným rysem těchto dětí je obtížné přizpůsobování se společnosti. Vyžadují proto zvláštní výchovný přístup, odlišný od výchovy ostatní populace.³⁴

3.2 Charakteristika sociálně patologických jevů

Termín sociální patologie vychází z řečtiny (pathos- utrpení, logos – slovo, nauka) bývá chápán především ve dvojnásobném smyslu. Jednak jím bývá označován vědní obor, který se zabývá studiem sociálně patologických jevů, v dalším významu bývá užíván jako zastřešující pojem pro nezdravé, nenormální, obecně nežádoucí společenské jevy – tedy jevy společensky nebezpečné či negativně sankcionované formy deviantního chování.

Sociálně patologické jevy jsou kulturně určeny a jsou proměnlivé v čase a prostoru. Některé sociálně patologické jevy se ocitají na samé hranici zákona – u nás se vede diskuse o postihu přechovávání drog nebo zákonné regulaci prostituce. Mnohé sociálně patologické jevy mají spíše individuální charakter a dopad, zčásti bychom mohli mluvit o chorobách a poruchách (alkoholismus, sebevražednost).

V jejich hromadných projevech je však rovněž řadíme do statistik sociální patologie anebo sociální problémovosti. Také tyto projevy vycházejí z určitých sociálních podmínek (vliv solidarity v komunitě, normativním systému, např. náboženství).³⁵

³⁴ *Ped. muni* [online]. 2009 [cit. 2011-03-29]. DIFICILITY CHOVÁNÍ DĚTÍ A MLÁDEŽE. Dostupné z WWW: <http://www.ped.muni.cz/wpsy/old/stud_materialy/koh_%20dificulty.htm>.

³⁵ *Scripta resocializace* [online]. 2008 [cit. 2011-04-08]. RESOCIALIZACE V OTEVŘENÉM PROSTORU. Dostupné z WWW: <http://wshe.ic.cz/PEDAGOGIKAMGR/scripta_resocializace_.doc>.

Nutno si uvědomit fakt, že postoje veřejnosti nejsou neměnné a různě se vyvíjejí v závislosti na dané situaci ve společnosti (mohou se změnit v lhostejnost nebo v tichou podporu některých forem trestné činnosti nebo některých pachatelů). V dnešní pluralitní společnosti je poněkud nebezpečné nálepkovat různé seskupení či hnutí, jakkoli v nich prvky deviace lze najít (skinheads, různé skupiny se sektářskými rysy, ap.). Nemusí jít tedy o přímo sociální patologii, záleží na míře tolerance v dané kultuře.

Okolí postiženého jedince pak jednotlivé signály podceňuje (spoléhání na domluvu), na to, že dotyčný zvládne problémy sám. Lhostejnost nebo falešná solidarita vedou často k promeškání doby, kdy je poradenský nebo terapeutický zásah ještě efektivní. Sociální deviace má univerzální charakter. To znamená, že existuje ve všech společnostech. Neexistuje žádná společnost či kultura, která by měla zcela konformní chování svých členů s absolutní absencí deviací.³⁶

Přehled patologických jevů dětí a mládeže:

- Kriminalita a delikvence
- Závislost na patologické (chorobné) hře
- Extremismus
- Sekty
- Záškoláctví
- Drogy a protidrogová prevence
- Šikana
- Alkoholismus a kouření
- Domácí násilí, násilí páchané na ženách, dětech

Kriminalita a delikvence

Trestná činnost dětí a mladistvých se v mnoha ohledech liší od trestné činnosti ostatních věkových skupin pachatelů. To je dáno stupněm psychického a somatického vývoje, vlastnostmi, zkušenostmi i motivy k páchání trestné činnosti. Mládež páchá trestnou činnost častěji se spolupachateli a ve skupině.

³⁶ *Ftk.upol* [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Deviace a sociální patologie – vybrané jevy. Dostupné z WWW: <www.ftk.upol.cz/_katedry/apa/esf_3_1/download/krejcirova.doc>.

Trestná činnost je ve většině případů páchána živelně pod vlivem momentální situace (převládá emotivní motivace oproti rozumové). Impulsem pro trestnou činnost je v řadě případů alkohol, případně jiná návyková látka zvyšující agresivitu a nepřiměřené reakce. Příprava trestné činnosti je nedokonalá, obvykle schází prvek plánování, častá je i nedostatečná příprava vhodných nástrojů ke spáchání trestného činu. Trestná činnost se vyznačuje neúměrnou tvrdostí, která se projevuje devastací, ničením předmětů a znehodnocením zařízení.

Patologické hráčství

Porucha spočívá v častých opakovaných epizodách hráčství, které dominují v životě subjektu na úkor sociálních, materiálních, rodinných a pracovních hodnot a závazků. Lidé trpící touto poruchou mohou riskovat své zaměstnání, velmi se zadlužit a lhát nebo porušovat zákon, aby získali peníze nebo unikli placení dluhů.

Postižení popisují intenzivní puzení ke hře, které lze těžko ovládnout spolu se zaujetím myšlenkami a představami hraní a okolností, které tuto činnost doprovázejí. Toto zaujetí a puzení se často zvyšuje v dobách, kdy je život stresující. Tato porucha se také nazývá "kompulzivní hráčství", ale tento termín je méně vhodný, protože chování není kompulzivní v pravém slova smyslu a porucha není ani ve vztahu k obsedantně kompulzivní neuróze.³⁷

Extremismus

Extremismus je chápán větší částí veřejnosti v ČR velmi úzce, a to především jako projev nesnášenlivosti doprovázený agresivním jednáním vůči zjevně odlišným jedincům či skupinám odlišných jedinců. V takovém pojetí je extremismus jevem vyskytujícím se nepřetržitě v celých dějinách lidstva a známý i z říše zvířat. Avšak současná pozornost věnovaná extremismu odbornou veřejností je vyvolána především skutečností, že v některých demokratických státech se znovu zvedá vlna násilí (vyúsťující až ve vražedné útoky na jedince, ale i celé skupiny obyvatel) založená na rasové, politické, náboženské aj. intoleranci a že nesnášenlivost vůči odlišným

³⁷ Ftk.upol [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Deviace a sociální patologie – vybrané jevy. Dostupné z WWW: <www.ftk.upol.cz/_katedry/apa/esf_3_1/download/krejcirova.doc>.

občanům vlastních států zůstává či se znovu stává nezanedbatelnou hybnou silou na současné vnitřní, ale i mezinárodní politické scéně.³⁸

Sekty

České právo pojem sekta nezná, používá jen termín církve a náboženské společnosti - jakékoliv další hodnocení nepřipadá z právního hlediska v úvahu. Církev a náboženské společnosti působí v ČR na základě Ústavy a Listiny základních práv a svobod; registruje je Ministerstvo kultury (zákon 308 z r. 1991). Z právního hlediska je destruktivní taková církev či náboženská společnost, jejíž činy jsou v rozporu s trestním zákonem (předmětem policejního zájmu však není sekta, nýbrž jedinec - její člen, jenž spáchá trestný čin, např. zanedbání školní výchovy dětí; narušování mravní výchovy; pohlavní zneužívání).

V obecně zaběhlé terminologii se hovoří o tzv. sektách a pseudo náboženských organizací. Nejvíce ohroženou a nejčastěji oslovovanou skupinou jsou mladí lidé ve věku 18-25 let. Členství v sektách hledají především lidé, kteří v sobě nosí nějaký problém, trauma, jehož řešení nenacházejí v běžných společenských strukturách.

Zájem mladistvých o sekty je často spojen s problematikou hledání vlastní identity, která pubertu a adolescenci ve zvýšené míře doprovází. Jeden z důvodů, proč mladí lidé propadají sektám, je ten, že nabízejí zapojení do skupiny, nadřazené autority, vzájemnou péči členů sekty, pocit významu a naplnění nabízejí jim rodinu, kterou děti postrádaly, přítomnost rodičů, buď fyzickou, nebo emocionální. Dospívající se stávají snadným terčem útoku sekt především z důvodu jejich nedostatečné informovanosti a z dětství přetrvávající naivity, psychické labilitě dospívajících, disharmonickým rodinné prostředí a nevyrovnané vztahy ve škole (ať již vůči spolužákům či učitelům).³⁹

³⁸ *Ftk.upol* [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Deviace a sociální patologie – vybrané jevy. Dostupné z WWW: <www.ftk.upol.cz/_katedry/apa/esf_3_1/download/krejcirova.doc>.

³⁹ *Ftk.upol* [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Deviace a sociální patologie – vybrané jevy. Dostupné z WWW: <www.ftk.upol.cz/_katedry/apa/esf_3_1/download/krejcirova.doc>.

Záškoláctví

Záškoláctví je úmyslné zameškávání školního vyučování. Žák se z vlastní vůle, bez vědomí rodičů vyhýbá pobytu ve škole. Často má souvislost se školní neúspěšností žáka, objevuje se u starších dětí a tento jev má tendenci se prohlubovat. Záškoláctví je projevem asociálního chování, jedná se tedy o poruchu chování únikového typu vyvolanou třemi základními příčinami:

- **negativním vztahem ke škole** (motivem odporu ke škole mohou být vysoké požadavky školních povinností kladené na dítě, menší rozumové nadání žáka, ale naopak i mimořádné vědomosti a schopnosti, takže se dítě ve škole nudí, nebo silná a neopodstatněná neurotizace dítěte, jejímž důvodem je strach z nějakého vyučovacího předmětu a z jeho zkoušení,
- **nespravedlivého hodnocení nebo z osobnosti učitele**, či tresty za nesplnění očekávaného výkonu učitelem i rodiči, často i strach ze spolužáků v případě výskytu šikanování žáka ústící až do psychické poruchy školní fobie), vlivem rodinného prostředí (příčinou jsou dysfunkční vztahy uvnitř rodiny, nezájem rodičů o dítě a jeho prospěch, ale i přehnaná péče a příliš vysoké nároky, nejednotnost rodičovské výchovy, přemrštěná přísnost, shovívavost, ale i lhostejnost)
- **trávením volného času** (mezi příčiny záškoláctví často patří nevhodný a nekonstruktivní způsob trávení volného času způsobený negativním vlivem vrstevníků v partě, závislostním chováním projevujícím se zneužíváním drog a sháněním peněz na ně, ale i chudoba dítěte nebo rodiny způsobující obstarávání peněz nelegálním způsobem, např. prostitucí nebo častěji drobnými krádežemi apod., kdy je dítě k této formě chování de facto dotlačeno vnějšími okolnostmi a vlivem dospělých).

Drogy a protidrogová prevence

Drogová závislost představuje v současné době závažný celospolečenský problém, jehož řešení je záležitost řady oborů. Těžko napravitelné zdravotní i společenské důsledky nealkoholové toxikomanie vyžadují, aby bylo boji proti tomuto negativnímu jevu věnováno zvýšené úsilí. Od roku 1970 do současné doby byla přijata řada opatření směřujících k prohloubení prevence kriminality mládeže.

O těchto opatřeních hovoříme proto, že nealkoholová toxikomanie je především problematikou kriminality mládeže.⁴⁰

Usnesení vlády o zvýšení účinnosti ochrany mládeže před protispolečenskou činností byly vytvořeny předpoklady pro zvýšení činnosti, resp. Jejích jednotlivých forem, mezi státními a společenskými organizacemi při řešení otázek souvisejících s úsilím o omezování kriminality mládeže a zvyšování její ochrany před protispolečenskou činností. Tato snaha byla odrazem existujícího stupně poznání struktury a vývoje kriminality mládeže. Stále častěji se projevuje vliv nealkoholové toxikomanie na páchaní trestné činnosti mládeže. To souvisí především se zvyšujícím se počtem osob zneužívajících omamné látky a se způsoby a formami jejich zneužívání.

Šikana

Slovo šikana pochází z francouzského slova *chicane* (týrání) a označuje tělesné, psychické nebo kombinované ponižování, případně týrání jedinců jinými, nejčastěji ve vrstevnických skupinách, čímž dochází k omezování a hrubému porušování integrity osobnosti. Šikana je také opakované ubližování; je to jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrášovat ho. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí, avšak o šikaně hovoříme pouze v případě, když je oběť bezbranná, tedy pokud se jedná o asymetrickou agresi, kdy její iniciátoři většinou útočí ve skupině.

Jedná se o asociální jednání, mnohdy trpěné nebo podporované určitou skupinou. Dochází k ní většinou ve škole, na vojně ale i na pracovišti nebo v rodině (opakované posměšky nebo ošklivé poznámky zaměřené na neoblíbené dítě), ale i uvnitř určitého totalitního režimu (tzv. policejní šikanování) a v každém takovém prostředí má charakteristické rysy. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezdědky v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.

⁴⁰ *Ftk.upol* [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Deviace a sociální patologie – vybrané jevy. Dostupné z WWW: <www.ftk.upol.cz/_katedry/apa/esf_3_1/download/krejcirova.doc>.

Šikana může být přímá (říkání ošklivých a nepříjemných věcí, bití, kopání, vyhrožování, atp.) nebo nepřímá (drobné naschvály, ignorování, navádění k sebevraždě, jedovaté poznámky, kterými se ztrpčuje život zejména staršímu spolupracovníkovi, pomlouvání, rafinované intriky atd.).⁴¹

Alkohol u dětí a mládeže

- na základě výzkumů bylo zjištěno, že děti nejčastěji získávají alkoholický nápoj doma a z rukou rodičů dostávají alkohol jako lék
- abstinentský životní styl se dětem a mládeži nejeví jako imponující
- v dětském kolektivu se pití váže nejčastěji na party a je provázeno často i další jinou delikvencí
- ve vyšších třídách škol pijí zpravidla žáci neukáznění, problémoví, s horším prospěchem, ale také žáci družní, dominantní a v kolektivu oblíbení.
- s přibývajícím věkem stoupá informovanost dětí o škodlivosti alkoholu, paradoxně zároveň roste i jejich tolerance k pití alkoholických nápojů a odmítání abstinence jako životního programu
- sociální tlak okolí pijící společnosti je účinnější než výchova v rodině či škole, i než obava o své zdraví
- základní legislativní normu, která zakazuje nezletilým konzumovat alkoholické nápoje, nedodrží 90% dětí školního věku⁴²

Domácí násilí

Pojem domácí násilí je velmi aktuální a stále více diskutovanou oblastí zahrnující širokou škálu projevů patologického chování. Domácí násilí lze rovněž označovat jako násilí v rodině a zamýšlet se tedy nad rodinou a jejími funkcemi a vlivy v širších souvislostech.

⁴¹ *Ftk.upol* [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Deviace a sociální patologie – vybrané jevy. Dostupné z WWW: <www.ftk.upol.cz/_katedry/apa/esf_3_1/download/krejcirova.doc>.

⁴² *Ftk.upol* [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Deviace a sociální patologie – vybrané jevy. Dostupné z WWW: <www.ftk.upol.cz/_katedry/apa/esf_3_1/download/krejcirova.doc>.

Jestliže se podíváme na funkci rodiny z hlediska historických kulturních tradic, vidíme, že každá lidská kultura si přizpůsobovala rodinu svým potřebám a tradicím, jež v základních rysech přetrvaly dodnes. Jiná je podoba a vývoj rodiny islámské, japonské, jihoamerické, africké aj.⁴³

Tuto oblast upravuje v českém právním řádu několik norem.

Tou nejjobecnější je zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů. Speciálními zákony jsou zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.⁴⁴

3.3 Primární prevence sociálně patologických jevů

Sociálně patologické jevy jsou dnes velkým problémem jak jednotlivců, tak i celé společnosti. Postihují nejvíce děti a mládež a v praktické rovině se nejvíce dotýkají života škol a rodin. Nejdůležitějším opatřením zůstává systematická a dlouhodobá primární prevence. Aby byla tato prevence účinná, je zapotřebí dobře informovaných a vzdělaných odborníků. Vzhledem ke zhoršující se situaci ve školách a školských zařízeních by měl problematiku sociálně patologických jevů do určité míry dobře zvládnout každý pedagog, a to bez ohledu na aprobaci či zaměření.

Primární prevenci sociálně patologických jevů v současnosti vnímáme jako otevřený, komplexní a flexibilní systém opatření, která jsou plánována, řízena a vyhodnocována připravenými specialisty, a na kterých se podílí všichni členové a subsystemy společnosti.

⁴³ ZS kompe [online]. 2007 [cit. 2011-03-28]. Sociálně patologické jevy. Dostupné z WWW: <www.zskompe.cz/files/530_Socialne%20patologicke%20jevy.doc>.

⁴⁴ Portál pro sociální oblast města Prahy [online]. 2011 [cit. 2011-03-26]. Sociálně-právní ochrana dětí. Dostupné z WWW: <http://socialnipece.praha.eu/jnp/cz/rodina/socialne_pravni_ochrana>.

Základním principem prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v resortu školství je výchova ke zdravému životnímu stylu, k osvojení pozitivního sociálního chování a rozvoji osobnosti. Ve vztahu k prevenci ve školách a ve školských zařízeních je nutné stále zdůrazňovat základní východiska efektivní primární prevence – kontinuitu, systematičnost a komplexnost preventivního působení s ohledem na věk dítěte a jeho aktuální prožívání světa.

Primární prevence je zaměřena zejména na rizikové faktory spolupodílející se na vzniku sociálně patologických jevů. Cílem preventivního působení rizikového chování ve škole jsou děti a dospívající mládež, kteří jsou odpovědní za vlastní chování, schopni konat samostatná rozhodnutí při řešení vlastních problémů, týmové spolupráce a komunikace.⁴⁵

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) od roku 2001 vytváří strategické dokumenty v návaznosti na koncepcie protidrogové politiky, kterými vláda České republiky již v roce 1993 položila základy národní protidrogové politiky. MŠMT z oblasti národní protidrogové problematiky převzalo do své působnosti plnění primárních preventivních aktivit v oblasti sociálně patologických jevů ve školách a školských zařízeních.

Prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti MŠMT zahrnuje především aktivity v oblastech:

- záškoláctví
- šikanování
- užívání návykových látek, včetně alkoholu, kouření, anabolik, léků a dalších
- kriminality, delikvence, vandalismu a jiných forem násilného chování
- xenofobie, rasismu, intolerance a antisemitismu
- ohrožení mravnosti a ohrožování mravní výchovy mládeže
- komerčního sexuálního zneužívání dětí
- syndromu týraných a zneužívaných dětí

24 Sos-ub [online]. 2006 [cit. 2011-03-30]. Problematika sociálně patologických jevů. Dostupné z WWW: <<http://www.%20sos-ub.cz/prevence/info4.doc>>.

- diváckého násilí
- sekt a sociálně patologických náboženských hnutí
- životního stylu (škodlivost kouření, pití alkoholu, zneužívání marihuany a omamných psychotropních látek), kvalitní stravovací návyky (nadváha a obezita, bulimie, anorexie, tělesná aktivita).

Aktivity škol jsou cíleně směřovány k efektivní primární prevenci a eliminaci aktivit z oblasti neúčinné primární prevence.⁴⁶

Nespecifickou primární prevencí se rozumí aktivity, které tvoří nedílnou součást primární prevence a jejímž obsahem jsou všechny metody a přístupy umožňující rozvoj harmonické osobnosti, včetně možnosti rozvíjení nadání, zájmů a pohybových a sportovních aktivit. Programy nespecifické prevence (např. různé volnočasové aktivity) by existovaly a byly žádoucí i v případě, že by neexistovaly sociálně patologické jevy, tj. bylo by i v takovém případě smysluplné tyto programy rozvíjet a podporovat.

Nespecifické programy v tomto smyslu nelze vztahovat k určitému fenoménu, jehož výskytu se program snaží předcházet (působí obecně, nespecificky), nebo jeho výskyt alespoň posunout do vyššího věku cílové skupiny. Jako primární prevence jsou s úmyslem získání finančního příspěvku velmi často prezentovány nejrůznější volnočasové aktivity.

Základním nástrojem prevence pro školy a školská zařízení je funkčně a smysluplně sestavený „Minimální preventivní program“ (dále jen MPP). Hlavním cílem realizace MPP na školách a ve školských zařízeních je vytvořit pozitivní sociální klima, tj. prostředí vzájemné komunikace mezi žáky a učiteli, nabídnout dětem seberealizaci ve volnočasových aktivitách, podnítit jejich zájem o práci školy. Jeho realizace je pro každou školu a každé školské zařízení závazná a od roku 2001 podléhá kontrole České školní inspekce. MPP musí být dlouhodobý, systémový a komplexní. Dále musí vycházet z aktuálních potřeb školy či školského zařízení.

⁴⁶ Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školách a školských zařízeních, č. j.: 20 006/2007-51

Cílené uskutečňování školní preventivní strategie se musí stát neoddelitelnou součástí výuky a denního života každé školy či školského zařízení. Není to jen záležitostí výběru několika témat zdravého životního stylu, není dostatečně účinné realizovat preventivní aktivity pouze jako volnočasové aktivity. Jde o to, aby každodenní život školy měl takovou kvalitu, která by umožňovala dětem a mládeži osvojit si kompetence zdravého životního stylu, zprostředkovat jim dostatek podnětů, umožnit jim všestranný rozvoj a podpořit kvalitní zájmy a koníčky. Cílem by mělo být vytvořit inspirující a plnohodnotné prostředí školy v klidné a přátelské atmosféře mezi žáky i pedagogickými pracovníky.⁴⁷

Škola nepřijímá zodpovědnost za výchovu ke zdravému životnímu stylu. Škola rodičům jen pomáhá v rozvoji dítěte jeho vzděláváním a socializací ve skupině dětí. Prevence založená ve společnosti předpokládá řadu spolupracujících složek. Vedle rodiny, škol a školských zařízení jsou to orgány sociálně právní ochrany dětí, zdravotnická zařízení, místní samosprávy, poradenské instituce ve školství, duchovní sdružení, policie, kulturní střediska, zájmové organizace, podnikatelské subjekty apod. Škola usiluje o integraci primárně preventivních aktivit, které sama poskytují, se službami specializovaných zařízení.

Nelze ovšem vycházet z předpokladu, že pouze škola zcela přejímá zodpovědnost za výchovu ke zdravému životnímu stylu. Nejdůležitější a nejúčinnější prevencí je funkčnost rodiny. Zejména rané zkušenosti, které dítě získává v rodinném prostředí, jsou pro jeho další vývoj rozhodující. Škola rodičům pomáhá v rozvoji dítěte jeho vzděláváním a socializací ve skupině dětí a výchovou dítěte k dovednosti žít ve formální společenské instituci. Současný přístup k problematice sociálních negativ umožňuje posuzovat uvedené jevy jako výsledek interakce vzájemně se podmiňujících sociálních, biologických a psychologických determinant v procesu, který u konkrétních jedinců vyústí do nežádoucího chování.⁴⁸

⁴⁷ *Sos-ub* [online]. 2006 [cit. 2011-03-30]. Problematika sociálně patologických jevů. Dostupné z WWW: <<http://www.%20sos-ub.cz/prevence/info4.doc>>.

⁴⁸ *MŠMT* [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy. Dostupné z WWW: <http://aplikace.msmt.cz/htm/mbstrategie2005_2008web.htm>.

3.4 Dílčí závěr

Sociálně patologické jevy jsou sociokulturně určeny a jsou proměnlivé v čase. Mnohé sociálně nežádoucí jevy mají spíše individuální charakter a dopad, zčásti bychom mohli mluvit o chorobách či poruchách (alkoholismus, sebevražednost). V jejich hromadných projevech je však rovněž řadíme do statistik sociální patologie nebo sociální problémovosti. Také tyto jevy vycházejí z určitých sociálních podmínek (vliv solidarity v komunitě, normativního systému, náboženství ap.). Deviantní chování a sociálně patologické jevy se objevují jak v obdobích relativní stability společnosti, tak především v obdobích velkých sociálních změn.

Nárůst různého rizikového chování včetně zneužívání návykových látek v populaci mládeže a dětí školního věku se stává celospolečenským problémem. Děti patří k nejohroženější skupině. Proto je důležité zahájit primární prevenci právě v době základní školní docházky, poskytnout žákům co nejvíce informací o drogové problematice (přiměřeně k věku žáků), naslouchat jejich problémům a otevřeně s nimi hovořit i na neformální úrovni.

4 Závěr

Rodina je základní lidskou jednotkou každé společnosti, plní funkci reprodukční, biologickou, společenskou, je důležitou institucí pro učení se rolím a zejména sociálním dovednostem, je významnou institucí pro utváření a rozvoj emocí a hodnotového systému, stejně tak jako je nenahraditelná pro utváření vazeb a vazbového chování mezi členy rodiny. Za základní rizikové faktory v rodině proto můžeme označit především rozvrácenou rodinu, závislost rodičů na alkoholu nebo drogách, kriminalitu členů rodiny, lhostejnost rodičů při výchově dítěte a mladistvého. Výchova v rodině, a to v nejranějším věku v mnohém předurčuje celý proces včleňování mladého člověka do společnosti a její kultury.

Úvodem práce jsem si stanovila za cíl pospat rodinu jako základní socializační činitel, který má primární vliv na formování dítěte. Provedla jsem vymezení základních příčin nevhodných stylů výchovy v rodinách, poukázala jsem na následky dysfunkčního rodinného prostředí i na vznik rizikového chování dítěte v takovémto prostředí. Rodina tedy, díky svému velkému specifickému významu, umožňuje a podporuje plnohodnotný život a rozvoj všech svých členů, ale stejně tak se může stát zdrojem psychických zátěží a poruch.

Svoji bakalářskou práci jsem rozdělila do tří kapitol, ve který jsem popsala rodinu jako základní element při výchově dítěte, dále jsem provedla rozbor výchovných stylů, představila jsem základní patologické jevy ve společnosti a popsala jsem problémové problémového chování dětí a mládeže. V poslední kapitole jsem popsala preventivní programy při řešení problémového chování mladistvých.

Domnívám se, že prevence sociálně negativních jevů a pěstování úcty k právu se musí stát věcí společnosti. Prioritní skutečností, která ovlivňuje úspěšný boj s kriminalitou a ostatními společensky nežádoucími jevy, je postoj veřejnosti a především rodiny jako celku.

Jsem toho názoru, že optimální způsob výchovy je tedy možno vymezit kladným emočním vztahem k dítěti v kombinaci se středním výchovným řízením. Najít však tu správnou „střední míru“ však nebývá vždy lehké. Problém bývá i v tom, že si mnoho autokratických dospělých myslí, že jejich způsob výchovy je ten nejlepší a nepřipouští si, že by svůj styl výchovy měli z nějakého důvodu měnit.

Dále se do osobního, rodinného i sociálního života negativně promítá i identifikace s nevhodnými vzory postojů a chování, destabilizace stávajících norem a hodnot, a s tím spojený stres a nejistota. Ta může v určitých životních situacích znamenat zlomový okamžik v životě mladého člověka, který velmi rychle „propadne“ patologickému chování. Je na něm samotném, rodině i společnosti jako celku, jakým způsobem nalezne z této situace řešení.

Domnívám se, že cíl práce se mi podařilo splnit, jsem si však vědoma toho, že popsat a definovat dysfunkce v rodinném prostředí, výchovné styly i přehled všech patologických jevů je nad možností jediné bakalářské práce. Vztah tématu mé bakalářské práce k sociální pedagogice dle mého názoru tkví v pomoci dětem a mladistvým, kteří se „potýkají“ se sociálně patologickým chováním. Celá historie lidstva potřebu pomáhat lidem, kteří se ocitli v nouzi. Ještě citlivější je tento problém u dětí, seniorů nebo osob zdravotně handicapovaných. Sociální pedagogika v této souvislosti zdůrazňuje potřebu pomáhat lidem a vést je tak, aby byli sami konstruktivně řešit složité situace a vyrovnávat společenské deficity. Lze proto hovořit o „pomoci ke svépomoci“.⁴⁹

Hlavním cílem výchovně vzdělávacího působení všech subjektů je dítě odpovědné za vlastní chování a způsob života v míře přiměřené věku.

⁴⁹ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*, 1. vydání. Praha: Portál, 2008. ISBN 80-7367-383-3. s. 135

Resumé

Rodinná výchova je jedním z nejdůležitějších faktorů, která má určující význam při formování osobnosti mladého člověka a pro jeho mravní vývoj. Mladý člověk si má z rodinné výchovy především odnášet do života správný vztah a úctu k základním principům a hodnotám. Způsob výchovy v rodině je jen jeden z mnoha působících vlivů na jedince. Různé formy výchovy mohou v té či oné formě usnadňovat nebo naopak ztěžovat život a vývoj v dospělého člověka.

Sociálně patologické jevy jsou dnes velkým problémem jak jednotlivců, tak i celé společnosti. Postihují nejvíce děti a mládež a v praktické rovině se nejvíce dotýkají života škol a rodin. Základním principem prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v resortu školství je výchova ke zdravému životnímu stylu, k osvojení pozitivního sociálního chování a rozvoji osobnosti.

Anotace

Rodina je základní lidskou jednotkou každé společnosti, plní funkci reprodukční, biologickou, společenskou, je důležitou institucí pro učení se rolím a zejména sociálním dovednostem. Společensky a sociálně nežádoucí jevy tvoří širokou škálu problémů, které jsou zejména u dětí a mládeže výrazným rizikem zdravotním, společenskými ekonomickým. Primární prevence je zaměřena zejména na rizikové faktory, které se spolu podílí na vzniku sociálně patologických jevů.

Klíčová slova

Sociálně patologické jevy, mládež, výchova, rodina, prostředí, škola, trestní odpovědnost, prevence kriminality

Annotation

Human family is the basic unit of any society, functions as reproduction, biological, social, is an important institution for learning the role of particular social skills. Socially and socially undesirable phenomena are a wide range of issues that are especially for children and youth at risk a significant health, social, economic. Primary prevention is focused mainly on risk factors that together contribute to the emergence of socio-pathological phenomena.

Keywords

social , pathologicae effect, youth, education, family, environment, school, criminal liability, crime Prevention, types of penalties

Seznam použité literatury

1. ČÁP, J., *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*, 1. vydání. Praha: ISV, s. 302, ISBN 80-85866-15-3.
2. BAKOŠOVÁ, Z. *Sociální pedagogika jako životní pomoc*, 3. vydání. UK Bratislava FF, Public Promotion, 2008. s. 251. ISBN 978-80-969944-0-3.
3. BAUMAN, Z. *Sociologie pro každý den*, 1. vydání. Praha: Mladá fronta, Mír, 1965 s. 158.
4. DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vydání. Praha: Grada, 1995. s. 112. ISBN 80-7169-192-5.
5. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*, 1. vydání. Praha: Nakladatelství Portál, 2008, s. 216. ISBN 80-7367-383-3
6. MÁDROVÁ, E. *Zkuste být dítětem*. 1. vydání. Praha; Portál, 1998. s. 245. ISBN 80-7178-229-7.
7. MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1. vydání. Praha: Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6.
8. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vydání. Praha: Slon, 1997. s. 161. ISBN 80-85850-24-9.
9. ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. 1. vydání. s. 272. ISBN 80-85931-48-6.
10. ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie pro posluchače učitelství 1. stupně ZŠ*. vydání. Praha: SPN, 1984, s. 153.
11. STŘELEČEK, S. *Kapitoly z teorie a metodiky výchovy I*. 1. vydání. Brno: Paido, 1998. s. 190. ISBN 80-85931-61-3.
12. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 1. vydání. Praha: Portál, 1999. s. 444. ISBN 80-7178-678-0.
13. ZITA, J., STAŠOVÁ, L. *Sociologie pro sociální pracovníky*. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999. s. 133. ISBN 80-7041-519-3.
14. Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školách a školských zařízeních, č.j.: 20 006/2007-51

Seznam internetových odkazů

15. *Prevention - smart parents* [online]. 2009 [cit. 2011-03-27]. Komunikace, kázeň a podpora. Dostupné z WWW: <<http://prevence.sananim.cz/chapter-8>>.
16. *Kápézet* [online]. 2009 [cit. 2011-03-25]. Primární prevence. Dostupné z WWW: <<http://www.kapezet.cz/index.php?object=General&articleId=5&menuId=5>>.
17. *MŠMT* [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy. Dostupné z WWW: <http://aplikace.msmt.cz/htm/mbstrategie2005_2008web.htm>.
18. *ZS kompe* [online]. 2007 [cit. 2011-03-28]. Sociálně patologické jevy. Dostupné z WWW: <www.zskompe.cz/files/530_Socialne%20patologicke%20jevy.doc>.
19. *Portál pro sociální oblast města Prahy* [online]. 2011 [cit. 2011-03-26]. Sociálně-právní ochrana dětí. Dostupné z WWW: <http://socialnipece.praha.eu/jnp/cz/rodina/socialne_pravni_ochrana>.
20. *Ped. muni* [online]. 2009 [cit. 2011-03-29]. DIFICILITY CHOVÁNÍ DĚTÍ A MLÁDEŽE. Dostupné z WWW: <http://www.ped.muni.cz/wpsy/old/stud_materialy/koh_%20dificility.htm>.
21. *VLIV SOCIÁLNÍCH FAKTORŮ* [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Syndrom rizikového chování. Dostupné z WWW: <<http://www.solen.cz/pdfs/ped/2008/03/11.pdf>>.
22. *Userweb* [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Sociologie výchovy a školy. Dostupné z WWW: <http://www.userweb.pedf.cuni.cz/strop/dokumenty/sociologie_vychovy_a_skoly>.
23. *Sos-ub* [online]. 2006 [cit. 2011-03-30]. Problematika sociálně patologických jevů. Dostupné z WWW: <<http://www.%20sos-ub.cz/prevence/info4.doc>>.
24. *Fsv-cuni* [online]. 2009 [cit. 2011-03-28]. Gillernova psychologie. Dostupné z WWW: <http://www.veda.fsv.cuni.cz/doc/KonferenceRCS/psych_gillernova.doc>.
25. *Scripta resocializace* [online]. 2008 [cit. 2011-04-08]. RESOCIALIZACE V OTEVŘENÉM PROSTORU. Dostupné z WWW: <http://wshe.ic.cz/PEDAGOGIKAMGR/scripta_resocializace_.doc>.